

УДК 811.521'374.373.7-2

КОНЦЕПТ 腹 HARA В ЯПОНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Олена Горошкевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича,
вул. Університетська, 1, кімн. 239, Львів, Україна, 79000,
тел.: (00380 32) 2394704*

Розглянуто етнокультурну специфіку концепту 腹 HARA в японській мовній картині світу на матеріалі фразеологічних одиниць, зафіксованих у лексикографічних джерелах.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, фразеологічна одиниця, етнокультурна специфіка концепту, соматизм.

У сучасному мовознавстві мовні форми розглядають як відображення структур людської свідомості, мислення і пізнання. Сучасні дослідники намагаються виявити зв'язок когнітивних структур людської свідомості з мовними формами, простежити спосіб відображення сприйняття людиною світу в мовних категоріях. Предметом таких досліджень є реконструкція мовної етнічної свідомості, національно-специфічні культурні стереотипи, концепти.

В експлікуванні культурно детермінованих феноменів пріоритетним предметом розгляду є лексико-фразеологічний рівень мови, лексичний та фразеологічний фрагменти національно-мовних картин світу.

На думку Н. Брагіної, фразеологічні одиниці, які утворюються певним концептом, створюють єдиний колективний текст, обсяг якого слугує показником ступеня розробки в мові і культурі. Такий текст становить семантичне поле загальних положень, і, виражаючи загальнозначущий колективний зміст, є формою спільного договору [2, с. 191].

Тлумачення фразеологічних текстів дає змогу дослідникові виявляти етнокультурну специфіку концептів. У нашій розвідці концептом будемо уважати фрагмент знання, досвіду, як індивідуального, так і колективного, який містить як мовну, так і позамовну інформацію; одиницю пам'яті, ментального лексикону.

Метою нашого дослідження є з'ясування етнокультурної специфіки концепту 腹 HARA в японській мовній картині світу на матеріалі фразеологічних одиниць, зафіксованих у лексикографічних джерелах, а також долучаємо спостереження і висновки науковців, праці яких виявилися дотичними до нашої теми.

Оскільки етнокультурну специфіку, на наш погляд, можна визначити лише у співставленні, за основу порівняння беремо фразеосемантичне поле з ядерним компонентом “живіт” в українській мовній картині світу, послугуючись дослідженням О. Селіванової. На думку ученої, в українській мовній свідомості, із соматизмом “живіт” пов’язане почуття голоду і процес їжі, а також звороти з цим соматизмом позначають процес сміху [5, с. 114].

Лексема 腹 hara в японській мові полісемічна і, окрім значення ‘живіт’, має значення ‘душа, наміри, таємні помисли, настрої’, а також ‘найтовстіша частина чогось’.

Аналіз масиву фразеологічних одиниць з ядерним компонентом 腹 hara засвідчує таке.

1) В японській мовній картині світу, як і в українській, живіт пов’язується з процесом їжі, почуттям голоду чи ситості 腹をこしらえる hara wo koshiraeru (дослівно: виготовляти живіт) – ‘перекусити, заморити черв’ячка’; 腹を減らす hara wo herasu (дослівно: скорочувати живіт) – ‘зголодніти’; 空き腹にまずい物なし suki hara ni mazui mono nashi (дослівно: для порожнього живота немає несмачних страв) – ‘голодному все смакує’; 腹が膨れる hara ga fukuregu (дослівно: живіт надувається) – ‘забагато з’їсти’. Цей же вираз має значення ‘чекати дитину’ або ж переосмислюється як ‘відчувати невдоволення від того, що не сказав те, що треба було сказати’.

2) Як і в українській мові, фразеологізми з компонентом “живіт” позначають процес сміху. Фразеологічні одиниці на позначення інтенсивного сміху, що містять компонент 腹 hara, походять або із жестових виразів 腹を抱える hara wo kakaeru (дослівно: тримати руками живіт) – ‘надривати живіт від сміху’, або ж в основі внутрішньої форми виразів спостерігаємо гіперболізацію – сміх аж до завдання больових відчуттів живота: 腹の皮をよじる hara no kawa wo uojiru (дослівно: крутити шкіру живота); 腹の筋をよる hara no suji wo uogu (дослівно: крутити жили живота); 腹を切る (дослівно: різати живіт) – ‘надривати живіт від сміху’.

Останній з наведених виразів полісемічний і, окрім поданого значення та значення ‘зробити характер’, може також окреслювати ситуацію ‘взяти відповідальність за поразку, невдачу’.

3) Живіт у японській мовній картині світу (далі МКС) є синонімом душі, серця 腹の中で hara no naka de (дослівно: в животі) – ‘у душі, в глибині серця’; 腹の底 hara no soko (дослівно: дно живота) – ‘у глибині душі’. Вираз 腹にきく hara ni kiku (дослівно: питати живота) – ‘чинити, як накаже совість’ засвідчує те, що в японській мовній свідомості цей соматизм ототожнюється також зі совістю людини.

Підступність, злі наміри концептуалізуються як забруднення або чорнота живота 腹が汚い hara ga kitanai (дослівно: живіт брудний) 腹が黒い hara ga kuroi (дослівно: живіт чорний) – ‘злий, підступний’.

4) У японській фразеосистемі живіт аналогізується з вмістилищем духу, таких якостей, як великодушність, толерантність, що засвідчує вираз 腹を見せる *hara wo miseru* (дослівно: показати живіт) – ‘виявити великодушність’. Толерантну, людину з широкими поглядами позначають вирази 腹が大きい *hara ga ookii* (дослівно: живіт великий); 腹が太い *hara ga futoi* (дослівно: живіт товстий) – ‘сміливий, великодушний, з широкими поглядами, поблажливий, милостивий’. І, навпаки, егоцентричність, невміння прощати уявляється як відсутність або малий розмір живота: 腹のない *hara no nai* (дослівно: живота немає); 腹が小さい *hara ga chiisai* (дослівно: живіт малий) – ‘несміливий, нерішучий, дріб’язковий, слабкодухий’.

5) У японській МКС живіт уявляється як місце локалізації потаємних думок, намірів, настроїв 腹を読む *hara wo yomu* (дослівно: читати живіт) – ‘читати в душі (в думках)’; 腹を探す *hara wo sagasu* (дослівно: шукати живіт) – ‘вивідувати настрої, думки’; 腹を割って話す *hara wo watte hanasu* (дослівно: говорити, розбивши живіт) – ‘говорити начистоту, дуже відверто’; 腹に納める *hara ni osameru* (дослівно: збирати в животі) – ‘приховувати почуття, ставлення’. В животі виношують недобрі плани, плачуть сильні, часто недобрі почуття 腹に一物ある *hara ni ichimotsu aru* (дослівно: мати в животі одну річ) – ‘мати злий намір, виношувати інтриги’ 腹にもつ *hara ni motsu* (дослівно: мати в животі) – ‘ховати в серці ненависть’.

У фразеологізмах 腹を合わせる *hara wo awasu*, 腹を合わせる *hara wo awaseru* (дослівно: з’єднувати животи) – ‘об’єднуватися в групу, щось спільно планувати, задумувати, здійснювати’ соматизм 腹 *hara* ‘живіт’ вживається метонімічно і означає людину.

6) Живіт у ЯМКС концептуалізується як важливий центр рішучості, прийняття рішень 腹ができる *hara ga dekiru* (дослівно: живіт спроможний) – ‘рішучий’; 腹を決める *hara wo kimeru* (дослівно: визначити живіт); 腹が決まる *hara ga kimagu* (дослівно: живіт визначився) – ‘прийняти рішення, наважитися’, а стабільність, нерухомість цього центру символізує душевний спокій, рішучість, концентрацію душевної енергії 腹を括る *hara wo kukuru* (дослівно: зв’язувати живіт) – ‘наважитися, прийняти рішення’; 腹を据える *hara wo sueru* (дослівно: посадити живіт); 腹が据わる *hara ga suwaru* (дослівно: живіт сидить) – ‘мати рішучість не звертати уваги на обставини’; 腹を固める *hara wo katameru* (дослівно: робити живіт твердим) – ‘вирішити щось, вибрати напрямок’.

Втрата душевної рівноваги уявляється неспокоєм у ділянці живота 腹にすえかねる *hara ni suekaneru* (дослівно: не в змозі заспокоїти живіт) – ‘терпещ увірвався, неможливо вгамувати гнів’; 腹の虫が治まらない *hara no mushi ga osamaganai* (дослівно: комахи в животі не заспокоюються) – ‘неможливо вгамувати гнів’.

7) Соматизм живіт у японській етносвідомості є центром психоемоційних станів, зокрема стану злості, гніву 腹が立つ *hara ga tatsu* (дослівно: живіт випну-

тий); 腹を立てる *hara wo tateru* (дослівно: випнути живіт) – ‘сердитися’; 腹をいやす *hara wo iyasu* (дослівно: заспокоїти, втамувати живіт) – ‘вилити гнів, помститися, вимістити злобу’. Сценарій звільнення від негативних емоцій (гніву, суму тощо) представлений виразом 腹が癒える *hara ga ieru* (дослівно: живіт одужує) – ‘вгамовується гнів, сум тощо, настрій покращується’.

8) Живіт у японській мовній свідомості пов’язаний і з поняттями матеріальних статків. Так примноження статків незаконним способом номінується фразеологізмом 腹を肥やす *hara wo koyasu* (дослівно: відгодовувати живіт) – ‘використовуючи своє становище, незаконно примножувати статки’. Сценарій витрачання власних коштів концептуалізується як нанесення ушкодження животу, болем у ділянці живота. Вираз 自腹を切る *jibara wo kiru* (дослівно: різати свій живіт), крім значення ‘робити харакірі’, може також передавати значення ‘витрачати власні кошти, платити за когось’; 腹が痛む *hara ga itamu* (дослівно: живіт болить) – ‘платити самому’. Вираз 腹を痛める *hara wo itameru* (дослівно: завдавати болю животу) – полісемічний і має значення 1) ‘народжувати дитину’ 2) ‘платити власні гроші’.

9) Сценарій завдання комусь душевних страждань, нанесенням удару по найбільчшому номінується виразом 腹をえぐる *hara wo eguru* (дослівно: пробивати живіт) – 1) ‘завдавати комусь душевного болю’ 2) ‘бачачи когось наскрізь, завдати удару по найбільчшому’.

Вираз 腹で考える *hara de kangaeru* (дослівно: думати животом), що означає спосіб думання “над логікою”, відсилає нас до метафізичних інтерпретацій цього концепту.

Відповідно до східних уявлень, “істинний центр людини має своє фізичне вираження у нижній частині живота (*hara*). Ця ділянка є Центром життя і смерті, центром консолідації (іманентності) і розвитку (трансцендентності) усієї людської особистості” [4, с. 509]. “Індивідуальний *hara* – це лише перше втілення Центру. Другим є соціальний Центр людської особистості. Цей центр розташований у точці гармонії. І, нарешті, *hara* через централізацію у точці взаємного благополуччя досягає балансу і гармонії з природним порядком на землі і Всесвітом” [4, с. 516].

У психомедитативних практиках даосів існувало багато дихальних і гімнастичних вправ, скерованих на управління енергетичної субстанції “*ци*” і пробудження у собі вищого духовного начала, утворенні “безсмертного зародка” в животі [3, с. 27]. Концентрація енергії в животі лежить в основі медитативних практик і у дзен-буддизмі, а також практикується школами бойових мистецтв.

У Японії культ 腹 *hara* перетворюється на ціле мистецтво 腹芸 *haragei* (дослівно: мистецтво живота).

Зокрема, І. Бондаренко визначає це поняття як “спілкування без слів, безмовне порозуміння при спілкуванні”, що означає “можливість спілкування й порозуміння між людьми без будь-яких вербальних засобів, а лише з урахуванням

комунікативної ситуації, загального контексту розмови, міміки, жестів тощо” [1, с. 324].

Великий тлумачний словник японської мови подає такі значення *харайгей*:

1) せりふを言わずに思い入れで心情を表すこと

(на сцені) передавати почуття, настрої подумки, не вимовляючи слів;

2) 度胸・経験で判断・処理すること

судити, вирішувати на основі досвіду, хоробрості;

3) 軽業の一つ。あおむけに寝た人の腹の上で行う曲芸

акробатичний трюк: на животі людини, яка лежить на спині, виконати акробатичний трюк [7, с. 1591].

Концепт *HARA* “живіт” в японській етнокультурній свідомості детально розглядає Хіроко Хіроучі. Як зазначила дослідниця, *HARA* означає живіт, а також здоров’я і благополуччя. Це – “той центр нашого тіла, який дає людині ментальний і фізичний баланс. Це те, що об’єднує нас з природою, або радше – це природа всередині нас. Традиційно вважається, що *хара* є вмістилищем духу мужності, чесності, чистоти, гнучкості і *мусін* (не-розуму)” [6, с. 60]. Автор розповідає таку історію про “хара”. “Японський інтелектуал зберігав мовчання під час бурхливих дебатів. Той, хто вів дискусію, запитав: «А якої Ви думки?». Відповідь була: «Я погоджуюсь».

– Вибачте?

– Вони відчувають те саме, що і я.

– Але ж усі висували різні аргументи.

– Вони всі однакові для мене.

– Що змушує Вас так думати?

– Те, що вони усі мислять головою.

– Що ж у цьому поганого?

– Такий спосіб думок веде до «так або ні».

– Що Ви маєте на увазі?

– Суттю життя є не «так» або «ні», а «так» і «ні». Якщо ви думаєте в категоріях «так» або «ні», ви втрачаєте щось дуже важливе.

– Що саме?

– «Хара».

– «Хара» означає розум чи почуття?

– І те, і інше. Якщо давати раціональні визначення, це вже більше не «хара»” [6, с. 60].

Для японців мовчання в дискусії може передавати глибший зміст, ніж красномовність. Є багато виразів, які засвідчують ефективність невербального спілкування, наприклад: “очі говорять краще за уста” тощо. “Хара” означає людину великої душі, великого серця, толерантність, увагу, розуміння тощо. Вираз “людина, в якій є хара” стосується людини, яка слухає, а не сперечається. Така людина сприймає людей і аргументи такими, як вони є, і рідко робить оцінні, емоційні судження. Вираз “у нього є голова, але немає хара” – стосується людини, яка повністю керується розумом. Або ж говорять: “Він не міг так

вчинити, він людина хара”. Хара не аналізує, а тонко відчуває. Саме тому японці, на відміну від європейців, намагаються уникати категоричності в діалогах, віддавати перевагу “навколо” наближено, як в “мондо”¹, або, на думку європейців, які викладають свої судження логічно, висловлюючи аргументи крок за кроком, “не діалектично”. Відмінність логіки корелює з відмінністю культур. В англійських країнах – це культура “чому–тому”. Японія ж є не-чому, не-тому культурою [6, с. 62].

Хіроко Хіроучі стверджує, що *хара*, як вино, покращується (розвивається) з віком, і наводить слова іншого автора, Мічіхіро Мацумото, який виділяє три стадії розвитку *хара*. Дитина не вміє контролювати емоції. Діти говорять “як є”, показуючи нестачу *хара*. Дорослі люди вчаться контролювати свої емоції – це перший етап вдосконалення *харагей*. Вони вчаться терпінню – *гаман*, дисциплінують себе, вчаться не питати “чому?”. Старші люди можуть усвідомлювати, куди їх веде *хара* [6, с. 63].

Отже, мовні дані, а також дослідження культурологів та лінгвістів свідчать про те, що 腹HARA – це один із дуже важливих концептів у японській етносвідомості. Це центр концентрації волі, енергії, рішучості, це місце локалізації таємних думок, настроїв, намірів. 腹HARA може бути синонімом душі, серця, це вмістилище духу, а також таких морально-етичних якостей людини як великодушність, толерантність тощо. У 腹HARA виношують певні емоції, зокрема негативні (гнів, ненависть, злі наміри). Пов’язаний він також зі сферою матеріальних статків.

Окрім номінацій, пов’язаних з процесами їжі або сміху, усі інші розглянуті вище фразеологічні одиниці японської мови порівняно з українською відзначаються яскраво вираженою національно-культурною специфікою.

Стаття: надійшла до редакції 16.12.2013

доопрацьована 20.02.2014

прийнята до друку 23.04.2014

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко І. П. Розкоші і злидні японської поезії. Японська класична поезія в контексті світової та української літератури / Іван Петрович Бондаренко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 566 с.
2. Брагина Н. Г. Фразеологические тексты. Память как фразеологический текст / Н. Г. Брагина // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках / отв. ред. Телия В. Н. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 198–201.
3. Мистерия Дао. Мир “Дао дэ цзина” / сост., перев., иссл. и примеч. А. А. Маслова. – М. : Издательство “Сфера” Российского Теософского Общества, 1996. – 512 с. – (Серия “Источники”).

¹ Мондо (дослівно: питання і відповідь) – діалог.

4. *Ratti O.* Тайны древних цивилизаций. Самураи / Оскар Ратти, Адель Уэстбрук. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 640 с.
5. *Селіванова О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / Олена Селіванова. – К.; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
6. *Hirouchi Hiroko.* A Case Study of Comparative Idioms in Different Cultures / Hiroko Hirouchi. – Japanese Language and Cultural. – 1997, No. 23, P. 56–65
7. 日本語大辞典。東京。 : KODANSHA, 1989. – 2302 p.
8. 成語林。故事ことわざ慣用句。東京。 : OBUNSHA, 1992. – 1367 p.
9. 江口克彦。からだ言葉の辞典。東京。 : 日本語表現研究会, 1995. – 167p.
10. 日本語コロケーション辞典。東京。 : GAKKEN, 2006. – 399 p.

CONCEPT 腹 HARA IN JAPANESE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

Olena Horoshkevych

*Ivan Franko National University of L'viv,
Professor Yaroslav Dashkevych Department of Oriental Studies,
1, Universytets'ka str., room 239, L'viv, Ukraine, 79000,
tel.: (+38 032) 2394704*

The article deals with the consideration of ethnocultural specificity of concept 腹 HARA in Japanese language picture of the world on the idiomatic material base recorded at lexicographic sources.

Key words: concept, language picture of the world, idiom, ethnocultural specificity of concept, somatic idiom.

КОНЦЕПТ 腹 HARA В ЯПОНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Елена Горошкевич

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра востоковедения имени профессора Ярослава Дашкевича,
ул. Университетская, 1/239, Львов, Украина, 79000,
тел.: (+380 32) 239 47 04*

Предлагается рассмотрение этнокультурной специфики концепта 腹 HARA в японской языковой картине мира на материале фразеологических единиц, зафиксированных в лексикографических источниках.

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира, фразеологическая единица, этнокультурная специфика концепта, соматизм.